

ELS PLETS DECIMALS

Dissensions entre el bisbe i el Procurador Reial al temps de Felip II

J.F. López Bonet

A principis del segle XV l'Església tenia baixa jurisdicció dins de la porció del "desè", provinent de les donacions rebudes després de la conquesta i, des de 1315, la meitat de tots els delmes de l'illa (tant de les seves possessions com d'altres), repartits amb el rei.

La doctrina decimal, amb la sistematització duita a terme mitjançant la promulgació dels diferents "capítols", crides en base a lletres reials reiterades any rera l'altre, sentències que creaven jurisprudència i dictàmens a qüestions vàries, va quedar fixada per a l'esdevenidor des de la segona meitat del segle XIV, durant el regnat de Pere IV, autor d'una extensa activitat dispositiva.

Sobre el usos consuetudinaris i la base aportada per la sentència de Jaume I a València a 1268, la varietat de regulacions posteriors fixen, aclaren, modifiquen, precisen, el "corpus" legislatiu que afecta el delme, constituït ja en un ingrés regular de l'erari reial i eliminat el seu caràcter infeudatari de l'Església¹ pel "*pariatge*" de 1315, a la vegada que la Procuració Reial, responsable dels ingressos i pagaments, moviment contable i administració dels béns de la Corona i de l'ordenació de l'activitat econòmica a Mallorca, guanyava de cada cop més i més amples competències, més autonomia financera i dispositiva i major autoritat i representativitat quan als aspectes econòmics i patrimonials.

L'aspecte que pot mostrar de forma més palesa el creixent procés d'assumció de poder i autonomia per part dels Procuradors Reials és el de la seva capacitat dispositiva. Ja a 1338 havien estat promulgats els capítols pertanyents al delme de l'oli, a instàncies del bisbe i capítol però confirmats pel Procurador Reial; els procuradors *Francesc Desportell* i *Jacme Negre* (des d'octubre de 1348 a 1355) promulgaren a 1351 les "*ordinacions*" aplicables als "*cellers*" on s'havia de depositar el vi provinent del delme; entre 1363 i 1373 s'adoptaven noves disposicions aclarint els criteris a tenir en compte en el delme del gra²; el Procurador Reial *Ferrer Gilabert* (regent de la Procuració a 1361; Procurador entre 1362 i 1365 i després entre 1373

i 1385, any que va morir a Mallorca) procedí a l'ordenació de la recaptació del delme de les olives o l'oli a les possessions sotmeses a “*agerer*”, a 1364; del delme de l'hortalissa a 1372; del delme del bestiar (sobre uns capítols molt anteriors) a 1378; a 1387, el seu successor (entre 12-4-1385 i 1392) *Berenguer Lobet* va refondre els capítols del bestiar, amb els afegitons que hi havia fet Ferrer Gilabert.

En començar el segle XV tots els “capítols”, amb les successives esmenes, figuren ja establerts i comunament reconeguts. Durant el segle i el següent l'activitat legislativa restarà reduïda a la confirmació de disposicions anteriors i afegitons d'escàs interès. A 1413, en efecte, s'inicià la compilació del material dispers als prestatges i arxius de la Procuració Reial relatiu a delmes i altres temes concordants o d'ús molt sovintejat, afegint-hi algunes notes sobre pràctiques consuetudinàries aplicades sense recolçament documental pels seus oficials, mitjançant la fórmula repetida de:

“fas memòria que és pràctica y consuetud antiquíssima en lo present ofici que...”,

a mode de promptuari per a la pràctica continuada, en el “*Llibre dels capítols dels delmes del rey y modo com se ha de pagar*”³, que he estudiat a altres ocasions. A l'exemplar que es conserva a l'ARM s'inscriu a l'interior de la portada que la transcripció (del primer exemplar de 1413) va esser feta pel notari *Pere Moranta* amb l'auxili d'un dels escriptors de la Procuració Reial, a 1514. El registre aniria rebent aportacions fins, al manco, juliol de 1541, darrer any que registra en disposicions datades.

El període del desenvolupament normatiu, doncs, comprèn des de mitjan segle XIV, sobre un primer conjunt de disposicions ja suficientment elaborades i difoses, fins a la meitat del segle XVI, si bé la consolidació i revisió de la doctrina es va dur a terme ja en la seva faisó pràcticament definitiva entre 1361 i 1387.

Tot aqueix desenvolupament, i tot el material relatiu a delmes que conté el “*Llibre dels capítols...*”, es duagué a terme sempre a mitjes entre els representants dels drets eclesiàstics i la Procuració Reial, com a màxim departament dispositiu i executiu en matèria de delmes. Però no per això les contencions i reticències entre bisbe i Capítol i Procurador Reial deixaren de manifestar-se sempre presents, en estat al manco de latència, mentre la jurisdicció del Procurador col·lisionava, endemés, seguidament amb l'autoritat del Lloctinent reial i els seus oficials⁴.

Si bé és ver que en temps de Pere IV els Procuradors Reials havien actuat ja amb facultats dispositives gairebé amb absoluta autonomia, gaudint sovint la delegació reial respecte a la recaptació tributària, és a 1409 quan, a les instruccions emanades del rey Martí, es declara al Procurador Reial “*juez único*” de totes les causes relatives a delmes i se li concedia també autoritat per a confiscar els terrenys que havien estat deixats improductius durant més de tres anys, en perjudici de la recaptació decimal. Va esser també el rei Martí qui va dictar el privilegi que poguessin dur armes els delmers —inclús els del bisbe i Capítol— i qui va facultar al governador per a que pogués decidir i imposar qualsevol exenció de càrregues.

L'Església, paralelament al reforçament de l'autoritat del Procurador, i temorega de veure minvats els seus privilegis econòmics, es va distanciant dins lo possible de l'administració de les rendes reials i, en contra de l'esperit i de la lletra del “*pariatge*”, es dedica a arrendar, subhastar i exigir pel seu costat la seva meitat decimal, temptant d'escapolir-se del control del Procurador Reial i els seus oficials i de convertir la seva jurisdicció dins dels seus propis territoris en autonomia admi-

nistrativa envers tot l'àmbit insular⁵, aplicant-la als arrendadors dels delmes — compradors, a pública subhasta, del dret a recaptar-lo— pobladors d'altres llocs de l'illa.

Serà en temps de Felip II, primer com a Governador General del regne, a 1553 ⁶, quan declarà davant el Lloctinent que el Procurador Reial era jutge únic en tot lo relatiu a delmes i rendes del Reial Patrimoni, i després, a 1561, ja com a monarca, quan intervingué en les demandes presentades per l'Església de Mallorca contra el Procurador Reial, que les tensions econòmiques Església-Administració Reial de l'illa arribaran a una tibantor agressiva.

La posició eminent que arriba a ostentar el Procurador de les rendes reials, auxiliat pel Procurador fiscal, incita tot seguit la reacció dels oficials eclesiàstics; en continua col·lisió amb els reials, encara que és davant el propi Procurador Reial que s'han de veure els recursos i apelacions, i ell és que hi ha de resoldre els litigis. L'Església, en ús de la seva potestat temporal, es resisteix una i altre vegada a acceptar el dictamen, l'autoritat i l'exclusiva jurisdicció del Procurador Reial i dels seus dependents, i contraataca amb l'arma —per extremada no gaire eficaç— de l'excomunió i de les penes espirituals.

El Procurador, conscient d'ostentar la designació reial, apela per la seva banda al superior poder de la sobirania del monarca per a sotmetre al seu criteri a l'Església-Institució en allò temporal: col·lisió de poders irreductible i gens reconciliable.

Un dels moments crítics d'aqueixa fricció es produïa a 1561, quan prengué possessió del bisbat de Mallorca el sever i cerca-raons don Diego de Arnedo⁷.

— — — —

1) La primera demanda incoada contra el Procurador Reial a Sa Magestat i el seu Consell ho serà per part del Capítol, representat davant el rei pel canonge *Antoni Torroella*, en relació als deutors per delmes i als de drets de Corts per les subhastes de propietats immobles en condomini Corona-Església, dins la porció temporal d'aquesta.

El canonge Torroella, hàbilment, retroteu al temps de les Germanies (1521-1522) l'inici dels agravis que, segons ell, inferia a l'Església el Procurador Reial en aquells temes, per a crear la impressió que el pretès canvi d'actitud del responsable de les finances reials constituïa un rossegall encara no escapat de les odioses pretensions anti-dinàstiques (la "*damnada germania*", diu).

Tocant al primer punt, basa la seva queixa en el fet que els oficials del Procurador Reial no deixaven que el batle de la Porció Temporal (terrenys del "desè" que pertanyien a l'Església de Mallorca) o els seus escrivans duguessin a terme els actes de requisició, recaptació executiva i empatxament dels arrendataris de la fracció de delmes pertanyent a l'Església dins la porció, atribuint-se el Procurador Reial i els seus "adláteres" la qualitat de "*jutges dels delmes per lo interés del Patrimoni real*" i l'afirmació inclou en el propi enunciat una precisió insidiosa (ja que el Procurador era jutge de tots els delmes, no sols d'aquells que pertocaven al Patrimoni reial), que li dona peu per dir, acte seguit, que en el cas exposat no hi cap intervenció del reial patrimoni, doncs es tracta exclusivament dels interessos de bisbe i Capítol, representats pel batle de la seva porció, al fur del qual explícitament s'havien sotmès els arrendataris quan contractaren el lloguer del tribut. Insisteix que mai exigència com aquesta s'havia practicat "*abans de la dita germania*", atribuint-la a una usurpació de la jurisdicció del batle de la porció, perjudicial per a l'Església.

Basa les seves afirmacions en les còpies de documents que acompanyava (que no s'han conservat), relatives a la dotació de la desena part de les possessions territorials a l'Església de Mallorca)⁸ immediatament després de la conquesta i al "*règim de pariatge*" concordat amb el rey Sanxo a 1315 tant sobre l'equi-partició de delmes com sobre la jurisdicció de l'Església en el seu "*desè*" territorial.

El segon agravi que motivava la demanda es referia també a la jurisdicció dins les possessions del "*desè*". Fa saber que, tant el batle reial com l'escrivania del Reial Patrimoni, en els casos de venda o subhasta per part de la Cort del batle reial d'immobles tenguts en alou part pel rei i part pel bisbe i Capítol, no els permetien fer per separat les actes, usurpant els drets d'escrivania de l'Església per la seva part de l'alou. A més, inclús en els casos que l'alou era exclusiu de bisbe i Capítol, els de la Cort del batle reial procuraven afegir-hi alguna possessió d'alou reial, per petita i llunyana que estés, amb la finalitat de declarar la possessió conjunta com si fos indistinta i poder-se adjudicar l'exclusivitat en tots els actes jurídics de transmissió o subhasta, actuant de la mateixa manera els escrivans del Reial Patrimoni,

"sots un color que és presumptió que tota la terra és en alou real".

El perjudici causat a l'Església mitjançant aqueixa actitud requeria no sols en els drets d'escrivania, com al·legava el canonge, ans també —i és el més important, encara que sols de passada ho mencionarà després— en el lloisme o "*lou*", dret sobre les transmissions immobles que pertocava al senyor alodial d'un domini.

El rei, desconixedor absolut de l'assumpte i dels antecedents documentals exposats, enviava al seu propi Procurador Reial a Mallorca, el mandat mossén *Jordi de Sant Joan*, el text de la petició del canonge Torroella, des de Toledo, el dia 10 de maig de 1561⁹, per tal que l'informàs "*de lo que antes se ha usado y de lo que al presente se usa*".

L'extens memorial remès pel Procurador Reial contradiu —tal com era d'esperar— totes i cada una de les afirmacions del Capítol i fundamenta repetidament la seva pretensió de preeminència administrativa per sobre la del bisbe i el Capítol en el principi què:

maius dignum atrahit ad se minus dignum"

donat per sabut, naturalment, ser el "*maius dignum*" l'interès del monarca vers el seus propis béns, rendes i jurisdicció.

Afirma el Procurador no esser cert que no es deixàs al notari del bisbe i Capítol fer les actes de venda dels seus immobles en alou. Només en cas de què, mitjançant successius actes de compra o transaccions, s'haguessin replegat cases o part de cases tengudes en alou de ambdós senyors (rei i bisbe-Capítol), i cas d'haver-se de transmetre de manera conjunta, el Procurador Reial enviava els seus taxadors i era el seu notari, efectivament, el que duia a terme l'acta, en la qual es declarava correctament el percentatge o part que a cada ú pertanyia, rebent bisbe i Capítol la seva part de lloisme a proporció de la seva part en la possessió.

El mateix s'observava a les subhastes "*per districtum curiae*", és a dir, per embargaments de béns fets per la Curia del batle reial. El fet de dur a terme en un sol acte el que pertocava a dos diferents dominis es justificava per l'estalvi que això suposava i per la sabuda causa de què "*magis dignum atrahit minus dignum*", a més de per l'habitual recurs a la costum immemorial.

Tocant a la qüestió dels delmes, el Procurador Reial tractava sense rugues de mentider al canonge Torroella. Descriu com l'Església de Mallorca, després d'haver estat convenientment dotada amb el desè de totes les possessions territorials de l'illa acabada de conquerir per Jaume Ier., va obtenir del rei, "*aunque no fuese obligado*", la tercera part dels seus delmes i, després, "*sin el consentimiento del rey*", la va reclamar dels demés posseïdors partíceps a l'illa; en temps del rei don Sanxo "*haviendo aumentado la codicia*" de l'Església, "*la qual suele dominar más entre prelados que en los otros*", el bisbe i el clergat havien mogut un nou plet davant el rei amb la pretensió de rebre tots els delmes; fa el Procurador un resum dels paràrrafs del "*pariatge*"¹⁰ d'interès per a la seva argumentació i conclou que, a pesar de la repartició dels delmes "*común pro indiviso*" entre el rei i bisbe i Capítol, es va reservar el rei en Sanxo la total jurisdicció sobre ells, a més de què: "*maius dignum...*", etc.

Negava el Procurador ser veritat que abans de la Germania s'haguessin subhastat a part els delmes del bisbe i Capítol dels que pertanyien al rei i afegeix: amb quina autoritat poden bisbe i Capítol pretendre fer requisicions a pobladors d'altres parts de l'illa deutors de la licitació per a la recapta dels delmes, encara que fossin els delmes de la Porció?

El memorial acabava tractant dos aspectes més: una protesta concreta per les amenaces rebudes de part del Vicari General de la diòcesi per l'actitud exigent del Procurador Reial front als eclesiàstics rebecs a pagar el delme, i una requisició moralitzant dirigida confidencialment al monarca, dient-li que:

"estos clérigos siempre, en los tiempos pasados y agora siempre han buscado y buscan con qué emplear su patrimonio y iurisdicción y amengar y disminuir el patrimonio de vuestra magestad. Acuérdese vuestra magestad que el rey en Jaime dio la desena parte a la Yglesia, como la dio, y después luego le mouieron pleyto por los diezmos, y el rey les dio la terça parte. E mouieron otro pleyto a los cavalleros y prelados a quién su magestad havia hecho compartimiento de tierra por que los diesen asimismo la terça parte de sus diezmos y, obtenida la terça parte, movieron otra vez al rey en Sanxo, de inmortal memoria, pleyto y, casi forzado fue contento el rey dar la mitad y se detuvo la iurisdicción, que es un freno serrallado para ellos y, si vuestra magestad se los libre el freno, pasarán tan delante que temo no se atrevan a pedir el restante de los diezmos, que es el principal patrimonio de vuestra magestad en esta tierra".

Gairebé un any després, el 27 d'abril de 1562, el propi monarca es dirigia de bell nou al Procurador Jordi de Sant Joan, encara que era part demandada, delegant-li la resolució del litigi, un cop escoltat el parer del Procurador Fiscal (assessor del propi Procurador Reial) i respectant els privilegis del regne¹¹.

Així i tot, dos dies després, remeté el propi rei un altre escrit al mateix Jordi de Sant Joan, declarant haver rebut les seves cartes i les informacions que li havien remeses i notificant-li haver-se produït dictàmen del "*Supremo Consejo*" en el mateix sentit de què resolgués el propi Procurador la qüestió, notificant l'anterior provisió del dia 27 a bisbe i Capítol i, a la vegada, ordenant-li informàs al rei d'allò que cregués convenient proveir en els dos casos motiu de la demanda, per a l'esdevenidor.

L'Església s'hagué de beure el cop i s'hagué de posar a la tasca d'estudiar una nova tàctica per a aconseguir el seu objectiu, frustrat allò què, sens dubte, no havia estat més que un tempsseig.

2) A 1565, sols tres anys després, promou un nou procés, quasi idèntic al d'abans, però amb les correccions oportunes que l'anterior experiència els dictava¹²:

— el procés, aquest cop, era promogut pel bisbe, juntament amb el Capítol catedralici: don Diego de Arnedo, que s'havia mantingut en reserva fins a l'hora, pren la decisió de fer valer la seva influència vora el monarca, a qui havia fet nombrosos serveis i de qui havia rebut encàrrecs de missions especials i ostentat la delegació en diferents afers, abans del seu nomenament com a bisbe de Mallorca¹³;

— la demanda es fa davant la majestad reial per via de recurs i tal volta en protesta per l'actitud despectiva i quasi ofensiva del Procurador Reial;

— al primer punt de la demanda es feia també la sol·licitud de poder carregar delme sobre les olives verdes i els raïms de les parres, afegit a idèntiques dues peticions que en el procés anterior, protestant per idèntics motius;

— no tenim el text de la demanda, però és de creure que se la va revestir de diferent aspecte formal, ja que es va tramitar, aquesta vegada, per diferents conductes; sembla que es tractava, ara, més que de una demanda, d'una denúncia dirigida contra l'assessor del Procurador Reial, el Procurador Fiscal Patrimonial, fent-lo tal volta responsable de les afirmacions d'aquell i tal volta acusant-lo de falsetat, prevaricació o infàmia.

El poder eclesiàstic ha après la lliçó i ha hagut d'acceptar que el Procurador Reial actui revestit d'un caràcter, als ulls del rei, quasi d'intangibilitat.

El 26 de juny de 1565 el rei emeté, des de Galapagar, una comissió al Governador per tal que es presentàs davant el Procurador Reial exigint que aportàs, en procediment de prova, certs informes documentats; el dia 22 d'agost es feu la requisitòria, presentant-se "*intra domus regii procuratoris*" el lloctinent de governació qui, davant el substitut del Procurador, *Jorge Vniz de Sant Joan* (ja que el titular, Jordi de Sant Joan, estava "*pro nunch infirmitate detenti*"), exigíex que es recabi del Fiscal Patrimonial informe dels criteris relatius a la jurisdicció que posseïa el rei sobre els delmes de bisbe i Capítol i en relació a la superioritat del rei a la porció episcopal que s'havia al·legat en les anteriors ocasions.

El substitut del Procurador es comprometé a tenir abans dels 30 dies l'informe sol·licitat. El Procurador Fiscal Patrimonial era "*incontinenti vocato*" pel suplent del Procurador i, havent-li notificat la denúncia formulada contra ell, es comprometeren ambdós a preparar el memorial reclamat, al qual afegirien la denúncia a Sa Magestad, en rèplica, dels agravis patits pel Patrimoni Reial de part del bisbe i dels prelats.

El dia 18 de setembre següent ja compareixien ambdós davant el lloctinent de governació, presentant un extensíssim memorial, acompanyat de nombrosa documentació provatòria, i constituït per:

— una exposició prèvia;

- un memorial sobre la causa promoguda per l'Església, en el qual es replicaven les seves afirmacions;
- una argumentació en 96 “*items*”.

El memorial, que fou manat copiar als registres de la Procuració Reial, seria emprat en l'esdevenidor com a font d'informació del departament, en tot allò que feia a jurisdicció sobre delmes i possessions immobiliàries a la porció temporal.

L'anàlisi del memorial ultrapassaria de molt les necessitats de la temàtica d'aquest estudi: es feia una minuciosa història del desenvolupament jurisdiccional a la Porció Temporal i es detallava amb cura tot el que feia a vendes i execucions d'alous en condomini a la mateixa Porció; contava l'evolució en diverses fases de la tranferència de delmes a l'Església, que ja coneixem; es transcrivien “*in extenso*” llargs párrafs del “*règim de pariatge*” i es negava que, abans de la Germania, s'haguessin mantingut separades las jurisdiccions eclesiàstica i reial en les subhastes i lloïsmes sobre immobles en els territoris de l'Església i en l'execució de deutors per l'arrendament de delmes, tot en base a argumentacions molt semblants a les de 1561, reiterades ara, de voltes textualment, i molt més llargament raonades, incloent la narració d'una antiga qüestió moguda amb l'eclesiàstic Pau Cavaller.

No es feia cap menció a la nova exigència del delme d'olives verdes i raïms de parres, petició sens dubte considerada marginal i que hauria servit sols per a poder renovar una causa ja sentenciada abans, afegint-hi un nou element.

S'afegia un nou cas d'enfrontament, amb una nova amenaça d'excomunió per part del Vicari General.

Als “*items*” que segueixen el memorial, relataven el Procurador Reial i el Fiscal Patrimonial un llarc seguit d'injuries patides del bisbe i Capítol i denunciaven que la raó de què s'entossudessin a subhastar apart la seva meitat dels delmes (excepte els de bestiar i hortalissa de la ciutat, que seguien fent plegats), responia a l'interès dels clergues d'adelantar-se a la recaptació per part de la Procuració Reial, poguent, així, els delmers eclesiàstics triar primer els millors fruits, en perjudici de l'erari reial.

Tot esperant que es resolgués el plet, don Diego de Arnedo posava a punt un altre contenciós tocant a delmes, aqueix cop contra els jurats de la ciutat, i el canonge *Miquel Gual* n'enllestia un altre davant el propi Procurador Reial per que exigís del Sindicat Forà fessin pagar el delme d'olives verdes i raïms de parres als habitants de les viles. Al procés contra els jurats, s'exigia, també, delme d'olives verdes, malvasies, “*montonas y otras uvas de las parras vulgarmente llamadas aspres*”, fulles de morera, safrà, garroves, ametlles, sedes i altres productes¹⁴. El dia 3 de juliol de 1568, i vista la resistència dels jurats, es dirigien els eclesiàstics al rei qui, un cop atès el “*Sacro y real Consejo de Aragón*”, amb sentència de 3 de gener de 1370 va declarar que es pagàs delme d'aquells productes només quan el valor d'allò que es posàs a la venda passàs de 30 sous, excepte de les olives que no s'emprassin per fer oli i dels raïms que no s'emprassin per fer vi, per molta quantitat que fos; la sentència denegava també la pretensió del bisbe quan a les sedes i altres articles¹⁵.

Fins 1574, nou anys després de començat el procés contra la Procuració reial, no seria resolt el cas. La lenta i complexa maquinària administrativa fortament centralitzada per Felip II perllongava exageradament les resolucions. Per fi, el 16 de gener de 1574¹⁶ informava al bisbe i al Capítol d'haver tramès instruccions al seu Lloctinent a Mallorca, encara que la sentència duria la data del 30 de desembre següent, dictada al Pardo.

A la sentència es declarava separada la jurisdicció del batle de la Porció; sols podria procedir contra deutors habitants dins la Porció i contra arrendataris dels delmes de la Porció sempre que el contracte amb aquells s'hagués fet a la Cort del batle de la Porció; el batle reial tenia jurisdicció sobre els demés territoris insulars, excepte cas d'arrendataris de delmes que explícitament, al contracte, s'haguessin sotmès al fur del batle de la Porció eclesiàstica; les subhastes de béns immobles s'haurien de fer per separat, a ser possible, o pel Reial Patrimoni si ho eren per deutes al mateix o si no es podia fàcilment separar el condomini, i pels jutges ordinaris si ho era a instàncies de creditors particulars.

Encara 45 anys després l'Església seguiria, emperò, en la seva pretensió de dur a terme embargaments a deutors del lloguer del delme, forçant a Felip III a remetre's a la mateixa sentència que havia donat son pare a 1574¹⁷.

L'Església, doncs, i contemporàniament al Concili de Trent, prova de reforçar les seves exigències temporals i d'exercir una major autonomia jurídica i alhora de sobreposar la seva autoritat en allò terrenal per sobre quancevol altre jurisdicció, ja no sols com a poder espiritual, sinó també com a poder polític i econòmic, administrador i perceptor d'importants recursos.

Fos com fos, després de l'anada de don Diego de Arnedo de l'illa, a 1572¹⁸, sembla que es varen apaivagar les violentes exigències eclesiàstiques, encara que es seguien produint processos i demandes per la via ordinària, davant el Procurador Reial, l'autoritat del qual com a jutge únic en causes de delmes es va mantenir inalterable en l'esdevenidor.

JOSEP FC. LOPEZ BONET

NOTES

1. Per drets de conquesta, el delme de totes les possessions pertanyia al rei i als distints participants en el repartiment de l'illa, que s'havien compromès, abans de l'expedició, a dotar de fàiso convenient a la nova Església de Mallorca; entre 1230 i 1240 quasi tots ells cediren a l'Església un desè de les possessions obtingudes a l'illa, incloent-hi els respectius delmes i rendes; el primer bisbe de Mallorca, don Ramon de Torrella, possessionat ja a 1238, començà a reclamar com a pertanyents al dret diví la totalitat dels delmes, arribant-se a una transacció amb l'Infant Pere —senyor de Mallorca aleshores— i el propi rei Jaume Ier., a València el dia 27 de novembre de 1328, mitjançant la qual es transferia a l'Església mallorquina un terç dels delmes en mans reials, considerant-se els 2/3 restants posseïts en "feu" de l'Església; aqueixa transacció fou feta extensiva a tots els posseïdors laics de delmes, que entre 1238 i 1274 signaren les corresponents actes d'imfeudació. Les reclamacions de l'Església, emperò, seguiren fins que, el 13 de novembre de 1315, el bisbe Guillem va obtenir del rei Sanxo el pacte del "pariatge" en virtut del qual tots els delmes de l'illa que pertanyien a ambdós es considerarien posats en comú i repartits en dues parts iguals: d'aqueixa manera, el rei entrava a participar en la meitat del terç que donaven els distints titulars de béns territorials a l'Església i aquella rebria, a canvi, la meitat dels delmes de la porció reial, que aleshores s'extenia quasi bé a un 70% de l'illa. Cal, emperò, corregir la terminologia emprada pels documents per quant el "terç" era calculat un cop deduït 1/4 per a la parròquia local i suposava, per tant, sols una quarta part del delme.

2. Amb el gra s'hi consideraven incloses las llegums. El delmes de gra són els que provoquen major conflictivitat i també el major nombre de disposicions.

3. El "Llibre del capítols..." va esser transcrit per l'autor íntegrament com a part de la seva tesi de llicenciatura. Constitueix el registre RP 2146 de l'Arxiu del Regne de Mallorca.

4. Un dels punts de fricció més sovint és el de les autoritzacions donades pel Procurador Reial als compradors del dret a recaptar delmes per a dur armes de nit o de dia. Ja el 26 d'octubre de 1513, des de Valladolid, Ferran el Catòlic es dirigia al seu lloctinent manant-li no destorbàs als oficials del Procurador i confirmava les disposicions d'aquell al respecte.

5. El 10 de maig de 1561 remetia el rei, des de Toledo, la demanda de l'Església de Mallorca, que tractarem tot seguit, i segons document que figura al registre RP 59 f. 54 de l'ARM.

6. El 10 d'octubre de 1553, des de Buen Grado, ja es dirigia Felip al lloctinent de l'illa ordenant-li atengués als requeriments del Procurador relatius al blat embargat a Steva Oliver, *donat que dit Procurador era l'únic competent en matèria de delmes*.

7. FURIO, A. *Episcopologio de la Santa Iglesia de Mallorca*, impr. Juan Guasp, Palma de Mca., 1852, pp. 349-350: D. Diego de Arnedo arribà a Mallorca el dia 18 de decembre de 1561; havia estat nomenat bisbe de la diòcesi a 1558 per Felip II; va participar a l'armada comanada pel duc de Medinaceli, derrotada pel turcs a 1560, restant prèns fins poc abans del seu trasllat a Mallorca.

8. El tema de la dotació de l'Església mallorquina va ésser tractat a la meua comunicació al XIIè. Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, (Montpellier, setembre de 1985), amb el títol: *La dotació de l'Església de Mallorca després de la conquesta cristiana (1229-1280)*.

9. El document figura al f. 54 del registre RP 59 de l'ARM.

10. El pacte del "pariatge" de setembre de 1315 relatiu als delmes figura als pergamins 13785 i 13786 de l'Arxiu Capítular de Mallorca i va ser copiat en diverses ocasions per la Procuració Reial. Així i tot, el document resta encara inèdit, haguent estat estudiat dins de la meua tesi doctoral *El diezmo en el Reino de Mallorca y en la estructura económica de la Procuración Real*.

11. ARM RP 59 f.139.

12. ARM RP 60 f. 333 i ss.

13. FURIO, op. cit., p. 349.

14. Ibidem. pp. 555-556. Miquel Garau, canonge i Procurador del Capítol presentava, al mateix temps, demanda davant el Procurador Reial per a que exigís del síndics forans el pagament del delmes d'olives verdes i rams de parres; el procés, iniciat el 17 d'agost de 1564, consta a ARM AH 5942.

15. FURIO, ibidem. El 4 de gener de 1568 el rei es dirigia als Jurats notificant-lis que havia donat instruccions al lloctinent relatives al cas; el document figura al registre AH 879 s/f de l'ARM.

16. ACM Llibre Verd f. 262, registre Miralles 3399.

17. Ibidem. f. 268.

18. FURIO ens dona la data de la seva presa de possessió del bisbat d'Osca: el 30 de novembre de 1572.

